

VERSLAG VAN EEN AANTAL BESPREKINGEN, gevoerd tijdens het WERKBEZOEK
van het RIVON aan enige Noord-Brabantse NATUURRESERVATEN.

(16 t/m 20 september 1968)

samengesteld door

P.H.Goossens.

I. Besprekingen dd. 16/IX/'68, gevoerd te Werkendam e.o. en Dussen.

Aanwezig de heren Boer Leffef, Fey, Goossens, v.d. Heuvel, Kruizinga,
Leentvaar, Van Leeuwen, Londo, Rooth, Van Veenhuizen,
en Wermenbol.

A. Biesbosch (Gem. Made en Drimmelen .o.)

1. Onderzoek vissoorten Biesbosch.

Teneinde een inzicht te verkrijgen in de vissen-bevolking van de Biesbosch vóór de afsluiting van deze zoetwatergetijden-delta zal Fey een onderzoek verrichten. Hiertoe dient hij op verschillende plaatsen en tijden te vangen.

Vanwege het RIVON zal een ontheffing visacte voor Fey aangevraagd worden. Het onderzoek wordt een RIVON-project (H 116). De vangsten zullen per vangmethode worden genoteerd. Bij deze waarnemingen wordt ook samengewerkt met het Delta-Instituut te Yerseke.

2. De toekomstige ontwikkeling van grienden, rietvelden en vloedbossen.

vraag: Welke beheersmaatregelen dienen te worden getroffen om deze gebieden, ondanks het schokeffect (wegvallen van eb en vloed) botanisch zo aantrekkelijk mogelijk te houden?

Van Leeuwen zet uiteen, dat de Biesbosch, botanisch gezien, een instabiel en productief milieu is en als zodanig tegen veranderingen bestand is. De afsluitingen en het wegvallen van eb en vloed resulteren in: a. Verhoging van de productie (versterkte groei bij een aantal soorten)

òf b. Doodgaan van de huidige vegetatie (althans van een aantal soorten).

Het opvangen van de schok kan men het beste doen door strikte continuering van de huidige maatregelen. Hierbij zijn de rietlanden het element dat, botanisch gezien, het beste beheerd moet worden. Wat de veranderingen betreft mag men verwachten dat bepaalde soorten, die nu op de hoogste plekken groeien, (b.v. *Cardamine amara*) zullen afzakken naar de rietvelden, mits deze gemaaid blijven (vergelijk situatie IJssel-delta). In een later stadium kan men dan de gang van zaken nog eens beoordelen.

Wordt continuering van de huidige maatregelen voor de rietvelden geadviseerd, de grienden kunnen het best ongemoeid gelaten worden. De beste perspectieven in deze bieden de hooggelegen grienden.

3. De te verwachten wijzigingen op ornithologisch gebied.

vraag: Welke beheersmaatregelen eventueel te treffen tot behoud van huidige broedvogels? (Kwak)

Welke maatregelen om te verwachten broedvogels een zo gunstig mogelijk biotoop te verschaffen?

Wat te doen om voor overwinterende vogels (Ganzen en Wintertalingen) het biotoop zo gunstig mogelijk te houden?

Veenhuizen wijst aan de hand van de kaart de toekomstige spaarbekkens aan. Het staat nu wel vast, dat de polders Noordplaat, Langeplaat en Visplaat blijven bestaan.

Deze polders moet men pogen aan te kopen en dan voor pleisterterende Ganzen veilig te stellen als fourage-gebied. Hier zouden ook zeer goed enkele voerakkers met bieten en aardappels aangelegd kunnen worden. Behalve deze gebieden zijn in de toekomstige Biesbosch ook slaappleatsen voor de Ganzen nodig. Nu slapen zij meestal langs de Amer-oever en op diverse platen. Bij afsluiting van de Biesbosch zullen deze echter onder water komen te staan. De oplossing kan niet gevonden worden in het opspuiten van deze platen met specie uit de spaarbekkens omdat de kans groot is, dat er zich wilgenbos op ontwikkelt.

De polders zullen als slaapplats moeten kunnen fungeren.

Een vereiste voor de rust is hierbij, dat de jacht geheel buiten deze polders gehouden wordt. Het ware te adviseren, een integraal deel van de Biesbosch in de toekomst jacht-vrij te maken. Met het oog op andere trekkers en ook broedvogels dient ernaar gestreefd te worden de grienden bij de eendenkooi Hofmansplaat in eigendom te verkrijgen. Er valt te verwachten dat dit een goed gebied wordt voor Kuifeenden, Krooneenden en ook Kwakken. Teneinde het biotoop voor deze laatste vogelsoort te verbeteren, kan hier en daar drijfhout op het water gelaten worden.

Fey verwacht geen terugkeer van de Aalscholver, aangezien deze vogel, zijns inziens, reeds de huidige verontrusting door recreatie al slecht verdraagt. Geschikte nestbomen zijn aanwezig, en het RIVON adviseert ten behoeve van rustgebieden in de toekomst diverse kreken af te sluiten, desnoods openbaar vaarwater te onttrekken door deze in een reservaat op te nemen. Wat de voedselsituatie betreft is er ook geen probleem, aangezien volgens het RIVON de visstand na afsluiting zal toenemen.

Als de kreken afgesloten worden bezinkt het slib, het water wordt helderder en er zal een ander plankton komen, een specifiek zoetwaterplankton, en veel zoöplankton, zoals in oude rivierarmen, het rivierplankton en zoetwatergetijdenplankton verdwijnt.

Rooth verwacht in de dichtgroeiende kreken een grote toename van bijvoorbeeld Waterral en Porceleinhoen. Verder komen er meer mogelijkheden voor Kwakken, IJsvogels en Aalscholwers!

Voor insecten zal het gebied ook aan belangrijkheid winnen.

Boer Leffef wijst erop, dat de entomo-fauna in de Biesbosch nu slechts beperkt is tot wat zich op de dijken in leven kan houden. Er moet echter in de toekomst tegen spuiten met biociden gewaakt worden.

Wat de zoogdieren betreft verdient het overweging om, bijvoorbeeld op de Noordplaat, Noordse woelmuis-reservaten in te stellen. Dit moet uiteraard gebeuren op terreinen waar Veldmuizen moeilijk kunnen komen (water rondom) of zich niet kunnen handhaven (te nat). Een toename van de Otter-populatie is te verwachten, zowel omdat het biotoop voor dit dier gunstiger wordt omdat er meer vis zal komen.

Voor alle diersoorten geldt dat een minimale jacht-druk en een optimale bewaking zeer gewenst is. Vooral dit laatste is een kwestie van veel belang. Door de toenemende recreatie en derhalve ook penetratie zal de stroperij, in het bijzonder de week-end stroperij, sterk toenemen.

4. Toekomstige spaarbekkens.

vraag: Zijn deze geschikt te maken als ganzen-slaapplaatsen?
Eventueel door talud-beplantingen windvrije hoeken maken?
Hoe de visstand hierin te bevorderen? Paaiplaatsen maken door het uitleggen van b.v. bossen rijshout?
Hoe deze bekkens zo aantrekkelijk mogelijk te maken voor b.v. Aalscholver en Zee-arend?

De spaarbekkens zullen tot \pm 10 meter diepte worden uitgebaggerd en omgeven worden met 8,5 meter hoge dijk, die ^{hun/} met asfalt bekleed talud zal krijgen. Deze bassins zullen door diepte voor het meeste waterwild als fourage-gebied onmogelijk zijn, terwijl het met het oog op de Aalscholver, de vraag is, of men vis in deze bekkens wil hebben. Nu zal deze vis wel op de één of andere manier komen, en hoewel het ingelaten water een biologische reiniging heeft ondergaan, bevat dit toch ook allerlei organismen. Van een absolute afwezigheid van voedsel-elementen kan dan ook niet gesproken worden.

Het RIVON ziet ook meer heil in de polders en overgebleven buitendijkse gebieden als ganzen-slaapplaatsen dan de open, onbeschutte spaarbekkens. Wellicht kan in enkele hoeken een stuk ondieper gelaten worden zodat daar waterplanten kunnen komen en zich een groeiing kan vestigen.

Het asfalt talud is uiteraard een negatieve factor, die aan alle illusies van beplantingen een einde maakt. Te overwegen zou zijn op het asfalt nog eens een stortlaag aan te brengen van materiaal, waarop zich wel een vegetatie zou kunnen vestigen. Indien dieren toegelaten(!) worden tot de bassins, is het uitleggen van takkenbossen inderdaad een gunstige maatregel. Met name is dit gunstig voor Snoekbaars. Het plankton in de spaarbekkens zal zijn een

gewoon zoetwaterplan ton met blauwvieren.

Blijft nog het probleem, waar de uit de spaarbekkens gebaggerde specie naar toe moet (Moerdijk?) Van Leeuwen stelt voor dit te deponeren in de niet meer gemaaide rietvelden.

B. Kornse Boezem. (Gem. Dussen en Almkerk, kaartblad 44D).

Dit voormalig boezemgebied had voorheen een wisselende waterstand. Na de instelling van een vrijwel constant waterpeil hebben brandnetels en dergelijke zich massaal ontwikkeld. Het milieu is veranderd en daardoor ook de vegetatie. Het object bestaat voor het grootste gedeelte uit grienden, waarvan een deel nog in exploitatie is. Voorheen werden alle griendpercelen gewied en schoongehouden. Een aantal Wilgen-soorten hebben zich ten gevolge van de veranderende omstandigheden niet kunnen handhaven en worden niet meer geëxploiteerd. Verschillende griendpercelen zijn vroeger met populieren ingeplant. Door het gesloten kruinendak is de onderetage van voornamelijk Wilg nagenoeg geheel verdwenen.

vraag: Zijn er in dit object beheersmaatregelen te nemen, waardoor de natuurwetenschappelijke betekenis van het object kan worden verhoogd? Zo ja, welke?

De enorme en massale groei van brandnetels wordt veroorzaakt door enerzijds de verandering van het milieu tengevolge van het instellen van een constant waterpeil (hogere productie, hetgeen ook in de Biesbosch te verwachten valt) en anderzijds door de snelheid waarmee het populierenblad verteert. Bij aanplant van populieren gaat de vroegere soortenrijkdom van een bos in het algemeen achteruit en ontstaat vaak een brandnetelbegroeiing.

Van Leeuwen raadt aan om derhalve uit de beste stukken gaandeweg de Populieren te verwijderen en te laten overgaan in Es en Eik, waarbij de beheersvorm is: opgaand bos.

Hier en daar kan, ten behoeve van de entomofauna, een singeltje Peppels blijven staan. Het rooien van de percelen Populieren mag niet abrupt en en vaksgewijs geschieden, doch gradueel, waarbij er geheel geen bezwaar tegen is, hier en daar Populieren door de wind te laten vellen. Enkele bomen zouden ook als nestbomen

voor Torenvalken en Uilen gespaard kunnen blijven.

De nog in exploitatie zijnde grienden dienen deze beheersvorm te behouden, de verwaarloosde grienden kunnen aan hun lot overgelaten worden, doch de aanwezige Populieren moeten eruit.

Een utopie zal wel blijken te zijn, deze verwaarloosde grienden om te vormen tot grasland.

Bij het beheer van de graslanden moet afvoer na het maaien een stelregel zijn. Het Calthion-hooiland dient tweemaal per jaar (in juni en half september) gemaaid te worden. Het op het moment van het bezoek op dit grasland achtergebleven hooi is nadelig voor de vegetatie. Ook brandplekken dienen vermeden te worden. Om diverse redenen (instuiven, afweer betreding, aethetica) wordt aangeraden het hooiland aan de zijde van de (lelijke) bebouwing af te schermen met een singel Wilgen.

Over het algemeen worden de paden te smal voor een goed gradiënt-effect geacht. Deze zouden verbreed kunnen worden tot 2,5 à 3 m., met incidenteel opengehakte luwe plekken, die warm worden door zonneshijn. Deze open plekken zouden grillige vormen kunnen hebben en zich verschillend ten opzichte van de windrichtingen moeten bevinden. Deze maatregel is uitermate gunstig voor de ontwikkeling van een gedifferentieerde entomofauna.

De bermen van de paden moeten gemaaid worden, eerst intensief en vervolgens met afnemende frequentie teneinde meer bloemen langs de paden te krijgen. Dit geldt tevens voor de Wilgen-percelen. Ook hier hebben gekapte, aan de zon blootgestelde open plekken tussen de begroeiing een gunstige invloed.

Behalve dat er zo spoedig mogelijk een bodemkaart van het reservaat gemaakt moet worden, dient het gebied ook een zo zelfstandig mogelijke waterhuishouding te krijgen (Afdeling Technische Zaken Stafafdeling Natuurbehoud, Hr. ter Hoeve).

De stromingsrichting is hier duidelijk van oost naar west, er is een dik kroosdek met o.a. veel kleinst kroos, hetgeen wijst op grotere hoeveelheden stikstof, terwijl bloedzuigers saprobie indiceren (hier N-rijkdom c.a.?).

Het publiek kan uiteraard niet uit het gehele reservaat geweerd worden, het verdient echter aanbeveling om vrij grote stukken als volledig rustgebied in te stellen ten behoeve van de fauna.

Het reservaat vormt een mogelijk biotoop voor de otter.

Een efficiënte bewaking, mede gezien de nabije bebouwing is een vereiste.

II. Besprekingen dd. 17/IX/ en 18/IX*68 gevoerd te Heeze e.o.

Aanwezig de heren Boer Leffef, Goossens, Hochstenbach, Iven, Kruizinga, Leentvaar, Van Leeuwen, Londo, Reynders, Rooth, Verwer en Wermenbol.

A. Lieropse en Strabrechtse Heide (Gem. Heeze, Mierlo, Someren, kaartblad 51 G en H).

1. Droge en vochtige heide met voedselarme tot matig voedselarme vennen en vastgelegde stuifzanden. Wenselijke beheersmaatregelen zijn de volgende:

hakken van opslag, maaien, afbranden, afplaggen, zandgraven (verkrijgen steilwandjes voor graafwespen, mierenleeuw e.d.) en beweiden door schapen.

vraag: Waar moeten ruimtelijk gezien deze maatregelen, al of niet gecombineerd, worden genomen en met welke frequentie?

Als stelregel kan men steeds nemen, dat men zoveel mogelijk de oude beheersmaatregelen daar moet toepassen waar dat vroeger ook gebeurde. Zaak is dus dit uit te vinden, bijvoorbeeld door gesprekken met oude lieden, die de omgeving goed kennen. Op de vraag of er ook een stuk van het object ongemoeid gelaten moet worden kan men antwoorden, dat dit niet noodzakelijk is en ook moeilijk te realiseren dat bepaalde invloeden worden uitgesloten. In feite blijven grote delen van het object vrijwel ongemoeid door brand, bijvoorbeeld stuifzandgedeelten, zeer drassige heidevegetaties en natte kommen met pijpestrovelen, alsmede de vennen en oeverstroken. Het ingrijpen blijft daar beperkt tot zeer lokaal afplaggen en het verwijderen van plaatselijke opslag. De invloed van de schaapskudde zal vermoedelijk eveneens beperkt zijn, maar zou, als het in de toekomst nodig mocht blijken plaatselijk moeten worden uitgesloten.

Het branden van heide kan het beste in februari gebeuren in verband met overleving van insecten na diapauze.

De permanente quadraten die zijn uitgezet voor bemestingsproeven

moeten met hun directe omgeving van branden worden uitgesloten. In andere gevallen is het meestal wel de bedoeling, dat in permanente quadraten dezelfde maatregelen inclusief branden moeten worden uitgevoerd als voorgesteld voor het beheer van het terreintype waarin P.Q.'s zijn gelegen.

Voorts verdient het aanbeveling een brandkaart te maken over de periode 1954 - 1964 en deze voort te zetten tot 1974. Deze brandkaarten kunnen tevens dienst doen bij het entomologisch onderzoek op de Strabrechtse- en Lieropse Heide. Bij het branden (en schoonen) van de heide kunnen enkele dennen gespaard worden als uitkijkposten voor vogels.

De functie van stuifzanden voor insecten kan belangrijk zijn, vooral aan de randen. In Noord-Brabant zijn maar weinig grote stuifzanden te vinden van dien aard als dit object. Open stuifzand in de richting zuidwest-noordwest geëxposeerd, biedt op entomologisch gebied, voordelen boven gegraven kuilen, hoewel tegen het graven op zichzelf geen bezwaar is.

Betere condities schept soms een zandwal, die steil is en ongeveer 1 meter hoog. Men zou deze op enkele plaatsen kunnen maken in oude brandgangen, die open en niet recent geploegd zijn, op plekken, die flink zonnig zijn, ten gunste van graafwespen en mierenleeuwen. De Mijnspin verkiest de zanderige plekken tussen de pollen hei, zoals in het zuiden van de Strabrechtse heide. Indien men wil gaan afplaggen, dan moet dit gebeuren in de "tussenwereld" tussen nat en droog, wil men het beste effect van deze beheersmaatregel verkrijgen.

Reijnders toont de vegetatiekaart van het object en luchtfoto's en geeft een exposé over de samenstelling van de vegetatie. Aan de hand van een kaart, die de dichtheid van de opslag weergeeft, blijkt, dat de beheerder het struweel behoorlijk in de hand heeft. De opslag in de hei en zeker de dennen moet echter goed in de gaten gehouden worden. Het beweiden van afgebrande percelen door schapen kan het beste telkens een aanvang nemen in het voorjaar na het branden, als de heideplanten weer uitlopen. Voorts dient er, ten behoeve van de schaapskudde een schaapskooi te worden gebouwd.

2. Het stuifzand van de Galgenberg is dichtgegroeid.

vraag: Heeft het zin om van een deel hiervan weer levend
stuifzand te maken?

Gedeeltelijk is deze vraag in verband met het verbeteren van het biotoop voor verschillende insecten, reeds onder 1 behandeld. Een eerste voorwaarde voor het behoud van het stuifzand is, dat de wind er vrij spel heeft.

Voorts verdient het aanbeveling, de dennen in de omgeving van de Galgenberg niet alle te kappen, doch slechts te dunnen. Wanneer het gebied teveel belopen wordt, zullen graafwespen zich er niet kunnen handhaven.

Overigens is het RIVON van mening, dat van de helling bij de bunker op entomologisch gebied weinig te verwachten is. Kleine afgravingen, zoals die gemaakt worden ten behoeve van het onderhoud van landwegen, zijn gunstig voor Mierenleeuwen, mits deze een steil wandje ter beschikking hebben. Overigens is dit gebied ook een goed Duinpieperbiotoop.

Wat de bunker zelf betreft, adviseert het RIVON deze te laten staan. Opruimen impliceert een sterke verstoring van het milieu, terwijl hij 's winters nog wel van nut is als schuilplaats voor verschillende diersoorten.

3. Het Beuven, geen eigendom, is zwaar geëutrofiëerd Het Littorelion verdwijnt er, en er zijn reeds tientallen ha. riet.

vraag: Waar dient het riet gemaaid te worden en waar niet?

In welke periode bij voorkour?

Heeft het zin om plaatselijk langs een zandgedeelte de modderlaag te verwijderen?

De eutrofiëring van het Beuven is het gevolg van de lozing van voedselrijk water uit de op het ven afwaterende, hoger gelegen landbouwgronden.

Het is nu zaak het ven, met hoger gelegen gebied, zo spoedig mogelijk in eigendom te verkrijgen en van het geheel een reservaat

te maken. Wellicht kan dan door inrichting van een vloeiveide vóór het ven, verdere eutrofiëring voorkomen worden. Het ven is nu zo voedselrijk, dat het nog maar weinig meer behoeft, of het wordt één rietveld. Uitgaande van de gedeelten, die nu nog open water zijn, dient het riet gemaaid en afgevoerd te worden, Afvoer van meststoffen wordt tevens op deze wijze bewerkstelligd. Dit maaien moet vroeg in het jaar geschieden. De ijlere rietvegetatie kan in de zomer gemaaid worden.

In overleg met de afdeling Technische Zaken van de Stafafdeling Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer dient de waterhuishouding van het gehele gebied in studie genomen te worden. De Afdeling Hydrobiologie van het RIVON zal maandelijks monsters (chemisch en plankton) nemen op drie punten: aanvang Witte Loop, Beuven en afvoer Beuven.

De stuw bij de uitlaat van het Beuven is te hoog, dan dat er in de winter ook nog riet gemaaid kan worden. Dit zou trouwens ook niet bevorderlijk zijn voor de rust, die de Ganzen er, als slaappleats, nodig hebben. Ook's zomers zouden lagere waterstanden het maaien ten goede komen, hiertoe zou de drempel in de zomer \pm 20 cm. verlaagbaar moet zijn. Overigens is de verlaging van het waterpeil in het Beuven van belang voor steltlopers. Blijft echter het probleem van de laag slib, die zich op de bodem van het ven gevormd heeft. Verschillende suggesties worden naar voren gebracht onder andere om door een dam een gedeelte van het Beuven te isoleren en dit te schonen. Hierbij komt echter het probleem van de isolatie van de slaappleatsen van Kraanvogels en Ganzen ook ter sprake.

Voorlopig wordt het niet zinvol geacht lokaal de afgezette sliklagen in het Beuven te verwijderen, daar de oorzaak van deze ontwikkeling blijft bestaan. Beter dan het omleggen van de Peelzigt en Witte Loop is het graven van een nieuw boezemgebied met vloeivelden in het bosgebied dat bovenstrooms van het Beuven is gelegen. Isolatie van de bedding van de Witte Loop in het Beuven zou na zuivering van het water overbodig kunnen zijn.

Eerst als het bovenstaande is gerealiseerd heeft het zin het Beuven te laten leeglopen en met een bulldozer schoon te maken,

waarna het Littorellion zich ongetwijfeld weer optimaal zou kunnen ontwikkelen. Voorgestelde maatregelen acht het RIVON verantwoord vanwege de grote zeldzaamheid in Nederland van grote oligotrofe plassen van het formaat als van het Beuven.

Een andere mogelijkheid is het schonen van het ven door middel van een kleine baggermolen of modderzuiger (Fa. Conijn te Hoogwoud (N.H.)). De uitkomende specie van Beuven en nieuwgegraven vennen zou in de gemeentebossen gestort kunnen worden. De strook terrein tussen de weg en de noordzijde van het Beuven dient afgesloten gehouden te worden.

Aan de heer P.L.Marquet is opgedragen, in overleg met het Consultantschap de bijzondere visstand van het Beuven en de Witte Loop in 1969 te inventariseren.

4. Andere noodzakelijke beheersmaatregelen.

- a. Het creëren van een nieuwe grote plas is van belang om het grote publiek op te vangen en tevens een nieuw Littorellion te verkrijgen. Dit kan het beste buiten het reservaat in de Mierlose bossen gebeuren.
- b. De oude wegbanen zouden regelmatig met kar en paard bereden moeten worden, teneinde het randeffect van deze wegen in stand te houden. De landwegen, ook buiten het reservaat moeten worden aangekocht.
- c. Het geplande ontmoetingscentrum ligt ongunstig, omdat een voorname deel van de beperkte uitloopruimte is gelegen in de biologisch belangwekkende grenssituatie van heide naar beekdal. Ernstige verstoring en biologische verarming kan slechts worden voorkomen als, door permanente bewaking, het publiek in de hand kan worden gehouden.
- d. De aan de westkant van de Lieropse- en Strabrechtse heide geprojecteerde verkeersweg (E 9) zal precies in de gradiënt van overgang van de hei naar het beekdal gaan lopen. Dit zal een nivellerende invloed met zich mede brengen en tevens vrij veel slachtoffers onder de fauna veroorzaken. De weg moet worden afgeschermd door wallen, heggen en bossen.

- e. Onderzoek naar de achteruitgang van de Klapeksters is gewenst. Deze vogel vertoont zich op de heide tot vlak voor de broedtijd en is daarna plotseling verdwenen.
- f. De "Verste Heide" moet blijven zoals die nu is: met wilgen.
- g. In het algemeen moet gesteld worden, dat de bewaking van het reservaat versterkt dient te worden. De bewaking is momenteel in uitstekende handen, doch het object is te groot voor één man. In aanmerking genomen dat dezelfde bewaker ook nog het object "De Kleine Aa" moet surveilleren, moet gezegd worden, dat de intensiteit te gering is.
- h. Starven en Kiezelveen, recreatie hieruit weren en leiden naar de recreatie-plas te maken in de Mierlose bossen.

B. Deurnese Peel (Gem. Deurne kaartblad 52D)

1. Dit terrein bestaat voor een groot deel uit Moliniavelden waarin opslag van voornamelijk Berk voorkomt.

vraag: Dient opslag over de gehele oppervlakte geregeld te worden verwijderd of mag deze opslag zich plaatselijk tot bos ontwikkelen? Indien ja, waar?

Heeft maaien of branden hier enige zin?

Aangezien dit gebied tussen de Siberiëweg en het Deurnese kanaal een vrij grote nog open heide-molinia-savanne bevat dient getracht te worden dit gebied voor het grootste deel vrij van berk te houden. Waar dicht opslag van berk optreedt wordt het tegengaan van bosvorming een te arbeidsintensief karwei en hier zou men het bos moeten laten groeien. Waarschijnlijk is het berkebos geen lang leven beschoren en krijgt het nu met bos bezette terrein later van nature weer een open karakter.

Om het terrein open te houden kan extensieve beweiding door schapen een effectieve maatregel zijn. Hiermede wordt in april 1969 begonnen. Voor het open houden van de terreinen met geringe bosopslag, buiten het te beweiden gebied, kan soms worden volstaan

met periodiek kappen van opslag. Bij een wat dichtere bezetting van opslag kan beter met de slagmaaier eens in de zes of acht jaren worden gemaaid, zoals dit ook gebeurt in de Mariapeel. Branden is eveneens toepasselijk doch uitbreiding van pijpestro wordt hierdoor zeer in de hand gewerkt veelal niet ten gunste van dophei en struikhei.

2. In het gedeelte "Liesselse Peel" komen veenputten voor in diverse stadia van verlanding.

vraag: Dienen hiervan putten schoongemaakt te worden om verlanding terug te draaien of kunnen beter nieuwe veenputten worden gegraven? Waar eventueel?

Heeft het zin om een gedeelte van het kanalenstelsel af te dammen om eutrofiëring tegen te gaan?

De hier genoemde putten zijn tweeërlei. Ten eerste de zogenaamde "Valstarputten" en ten tweede de kleine, ronde, met de hand gegraven putjes.

De "Valstarputten" zijn grote, vrij recent met draglines tot op de zandgrond uitgegraven putten met veenwallen ertussen. Deze afgeveende stukken met de ontwateringssloten dienen door afdamming tot geïsoleerde gaten gemaakt te worden. Daardoor moet de kans op afstroming tegengegaan worden. Eigenlijk is het fundamentele belang voor een veenreservaat: de verzekering van de bestaande waterhuishouding, dat wil zeggen zodra van buitenaf bedreiging op hydrobiologisch gebied gesignaleerd wordt, moet ingegrepen worden om de stabiliteit te garanderen.

Deze putten zijn interessant doordat hier de situatie is ontstaan van ontveend land tegen een dik veenpakket. Hoe meer deze putten omgeven zijn door veen, des te beter voor het karakter van het water, als milieu voor Desmidiaceae en andere micro-organismen die in een zuur milieu thuis horen.

Veengroei opnieuw in de "Valstarputten" aan de gang brengen is volgens het RIVON onmogelijk omdat de waterstand niet constant is. Een andere zaak is dit in de kleine, ronde putjes. Bij een bepaald

beheer kan hier de groei van het hoogveen worden gestimuleerd zó, dat het Sphagnum over de randen van de putjes heengroeit. Hiertoe die en de randen van de putjes niet meer dan \pm 20 cm. boven de waterspiegel uit te steken en zouden op daarvoor uitgezochte plaatsen tot op dit niveau kunnen worden verlaagd.

De eerste meest zuidelijk gelegen "Valstarput", die noord-zuid gericht is, zou men verder kunnen ontgronden om zodoende een ondiep ven te maken met droogvallende oevers. Van deze oevers dienen de berken weggehouden te worden teneinde de vorming van een Littorellion te bevorderen.

De plas zou zoveel water moeten bevatten, dat er zich in normale zomers op de allerdiepste plaats tenminste nog 1 meter water bevindt. Eventueel kunnen hier twee plassen komen (twee helften van de "Valstarput" dus) waarvan er één voor beperkte recreatie bestemd kan worden. Daarnaast kunnen in de omgeving buiten het reservaat dus grote plassen voor de recreatie gegraven worden (met zanderige, minerale ondergrond), kunstmatige vennen dus. Naarmate deze in contact staan met dystroof veenwater, krijgt men interessante toestanden, vooral wanneer deze in het centrum van een blok hoogveen komen te liggen. De ruimte daartoe is in de tot dusver verworven terreinen niet aanwezig. Bij een paar "Valstarputten" zou men de tussenliggende veendammen kunnen afgraven. Voorts kunnen zogenaamde "visvijvers" (zie omgeving Valkenswaard) die men zo nu en dan geheel laat droogvallen, aangelegd worden. Dit past heel goed in het kader van het Peel-landschap, buiten de tot dusver verworven, voornamelijk conserverend te beheren, peelgebieden. Wat de recreatie betreft: deze dient zo veel mogelijk om de "Valstarputten" geleid te worden en in het geheel niet door het gebied waarin zich de kleine ronde putjes bevinden. De aanleg van de "Spartelvijvers" liefst zo ver mogelijk van de bestaande putten houden, bijvoorbeeld in het cultuurland. Het graven van nieuwe kleine veenputten is voorlopig niet aan de orde.

3. Andere noodzakelijke beheersmaatregelen.

- a. Bewaking. Wil men dit gebied, wanneer dit straks gedeeltelijk voor de recreatie ontsloten wordt, zijn natuurwetenschappelijke waarde laten behouden, dan dient een intensieve bewaking aanwezig te zijn.

Om technische redenen is het wellicht aan te raden de bewaking van de Deurnese Peel in handen te geven van het HID-schap Limburg.

b. Ten behoeve van de rust voor de vogels zou eventueel het terrein gaandeweg jachtvrij gemaakt kunnen worden, als tenminste ook de recreatie aan banden gelegd wordt.

c. De putten met hoogveen-vegetatie zouden tegen branden (mineralisatie) beveiligd moeten worden. Branden is dus hier geen beheersmaatregel.

d. Het Deurnese Kanaal dient in eigendom verworven te worden.

c. Moerasterreintje langs de Kleine Aa. (Gem. Someren, kaartblad 51 H)

1. Het object bestaat uit moerasweiden en struik-vegetaties. Vroeger werd er gemoerd (turf) en werd er ijzeroer gedolven. De weilandjes werden deels beweid, deels gemaaid. Het struikgewas werd gehakt. Volgens oudere mensen was de waterstand circa 20 jaar geleden lager.

vraag: Wat te doen met de struik-vegetaties? Opgaand bos van maken is onmogelijk (omwaaien) uitgezonderd op enkele zandkoppen.

Zwaar wordende struiken kan men laten doorgroeien alleen aan de grenzen met de weiden dient gehakt te worden. Als er bos opgeruimd moet worden, dan moet men dit ook doen vanuit de hooi- of weilanden. Wanneer dit om de 5 jaar gebeurt kan men de takken laten liggen dan wel op goede vierkante stapels (mijten) leggen.

Voorts dient de wildernis der bosjes gehandhaafd te blijven. De populieren omvormen tot knotpeppels.

2. De moerasweiden worden gemaaid. Afvoer van maaisel is moeilijk en zeer duur.

vraag: Is hiervoor een alternatief te vinden door het maaisel in of zo dicht mogelijk bij het reservaat in hopen te zetten? Zijn er percelen, die kunnen worden beweid (kostenbesparing) en door welk vee?

Zijn er percelen, die men dicht kan laten groeien met natuurlijke opslag?

Hoe duidelijk het ook is, dat afvoer van gemaaid materiaal moeilijk is, moet toch gesteld worden, dat deze afvoer moet geschieden waar dat maar enigszins mogelijk is. Kan het helemaal niet, dan kunnen desnoods maaiselhoppen in de aangrenzende bosjes aangelegd worden. Het maaien van deze Calthion-graslanden dient 2 maal per jaar te geschieden. Stroken met brandnetels maaien.

Het doen beweiden is thans niet mogelijk. Wellicht kunnen later, als het terrein wat droger is geworden, sommige weiden door bijvoorbeeld pony's beweid worden.

3. Door ruilverkaveling zijn stuwtjes aangebracht in de oude bedding van de Kleine Aa.

vraag: Hoe de in- en doorstroming door de oude bedding te regelen?

Verbindingsgreppels dichten? (Terrein wordt dan echter natter)

Moeten er nieuwe moerkuilen gegraven worden? Waar?

Het probleem van de waterhuishouding is in eerste instantie te behandelen door de Afd. Technische Zaken Nb/SBB. (Hr. Ter Hoeven).

Het RIVON raadt echter af de verbindingsgreppels ~~dicht~~ te gooien met het oog op het te nat worden. Bij de behandeling van dit probleem dient ook rekening gehouden te worden met de sterke verontreiniging van de Kleine Aa door de melkfabriek te Someren (polysaprobie).

Voorts zou men heel goed ieder jaar er een turfgat bij kunnen maken waarbij de uitgegraven materie over de omgeving wordt verspreid.

De Oerputten zijn, gezien hun ijzerhoudend water, hydrobiologisch interessant. Zij kunnen ook opnieuw gegraven worden. Dit dient dan te geschieden in de bosjes, kuil naast kuil.

III. Besprekingen gehouden dd. 19 en 20/IX/'68 te Boxtel e.o.

Aanwezig de heren Boer Leffef, Kruizinga, Leentvaar, Van Leeuwen,
Moorman en Rooth.

A. Bossche Broek (Gem. 's-Hertogenbosch).

Dit object, dat niet op het programma stond komt ter sprake in verband met de achteruitgang van weidevogels in het schraalland-reservaat. Besloten wordt dit probleem voor te leggen aan de Stafafdeling Nb/SBB (Hr. Braaksma) en te verzoeken vergelijkend onderzoek met vroeger te verrichten, om te ontdekken, waarom er hogere dichtheden van weidevogels buiten het reservaat zijn dan erin.

B. De Geelders (Gem. Liempde en Boxtel).

Het Consulentenschap stelt de vraag, welke combinatie van beheersadviezen te nemen zijn.

Het RIVON adviseert:

1. Het object moet uit de jacht genomen worden.
2. Het grasland exploiteren als onbemest hooiland. De nieuw gekochte percelen 2 x per jaar maaien en afvoeren. Dit doen begin juli en eind september.
3. Ten aanzien van het bosbeheer kan men een keuze doen uit:
ongemoeid laten, opgaand bosten hakhoutcultuur. Hakhout biedt geen speciale botanische elementen, bevordert wel bepaalde soorten (kaalkap- en nitrophiele soorten). Het is wel van belang voor fauna-elementen.
Hakhout-exploitatie (met afvoer) is het beste op (a) de meest voedselarme, hoge, droge plekken, (b) aan randen van in het bos gelegen graslanden, (c) aan de buitenkant van het boscomplex, in contact met omringende cultuurlanden, vooral waar smalle bosstroken in de omgeving uitsteken als schiereilanden.
(d) zeer kleine boscomplexen van \pm 1/4 ha of minder, omgeven door cultuurland en (e) op zeer slappe veengrond.

Opgaand bos kan het beste gecreëerd worden op (a) de voedselrijke laagliggende en vochtige plekken en (b) in het centrum van het complex.

C. De Brand (Gem. Udenhout)

Dit reservaat omvat twee hoofdelementen

1. Een voormalig uitgestrekt ven aan de noordzijde, al jaren geleden door een vervuilde beek bedorven en overgegaan in een éénvormig rietveld.

2. Zeer grote oppervlakte vroeger hakhout op rabatten, meest van het voedselarme type en ten dele omgevormd tot opgaand bos.

1. Het voormalige ven heeft botanisch geen waarde meer. Gewezen wordt op de eventuele mogelijkheid om binnen het voedselarme hakhoutlandschap een nieuwe ondiepe plas te creëren. Hierdoor zou meer afwisseling in dit nogal eentonige gebied ontstaan terwijl er tevens een biotoop zou worden gevormd ten gunste van bepaalde flora- en fauna-elementen, bv. boomkikkers.

2. Het beheer van de uitgestrekte bossen kan het beste worden gericht op de vorming van opgaand bos. In het algemeen biedt dit terrein een goede gelegenheid voor de instelling van een groot, strikt bosreservaat (in de kern van het gebied). Aan de randen zou men hier en daar wat hakhout kunnen handhaven.

3. In verband met het vermoedelijk voorkomen van de boomkikker, is het gewenst na te gaan of de larven in het voorjaar in de aanwezige poelen aanwezig zijn. Daartoe is aan de heer P.L. Marquet van de Afdeling Hydrobiologie, opdracht gegeven om in het voorjaar van 1969 in overleg met het consultantschap hiernaar een onderzoek in te stellen.

D. Moerputten. (Gem. 's-Hertogenbosch)

Moerasgebied in diverse stadia van verlanding.

1. vraag: Dient verder verlanding te worden toegengegaan? door het regelmatig maaien van mattenbies en Riet, dit om open water te houden en het vormen van broekbos als successie op het riet tegen te gaan?

Het toegenaan van successie door middel van maaien (en afvoer) dient zoveel mogelijk te worden bevorderd. Daarbij moet men uitgaan van de centrale plas. Verder wordt geadviseerd om zo mogelijk hier en daar een tot broekbos ontwikkeld petgat opnieuw uit te graven.

Ook hydrobiologisch is het gewenst verlanding tegen te gaan en open water te behouden, zodat ook verschillende zones van plantengroei kunnen worden gehandhaafd.

2. vraag: Zijn alle schraallanden (\pm 24 ha.) belangrijk genoeg om jaarlijks gemaaid te worden of kunnen hiervan bepaalde gedeelten beweid worden? Door welk vee?
Kan men bepaalde schraallanden tot bos laten ontwikkelen?
Zijn er bij de verpachte percelen grasland nog percelen, die belangrijk genoeg zijn om uit de pacht te worden genomen?
Dient er afwisseling te worden gebracht in de maaitijden?

Het RIVON acht het van belang, dat het consulentenschap wederom de beschikking krijgt over een vegetatiekaart van de graslanden.

Geadviseerd wordt om alle op een destijds door het RIVON gemaakte kaart aangegeven waardevolle schraalland percelen jaarlijks éénmaal te maaien en het hooi af te voeren.

Het beste stuk blauwgrasland van het gebied bleek nu te worden beweid door paarden.

3. Het waterpeil is door bemaling in eigen beheer uitstekend te regelen.

vraag: Verdient het aanbeveling een weinig wisselend waterpeil aan te houden, zoveel afgestemd op de natuurlijke weersomstandigheden of kan een min of meer vast schema voor de diverse seizoenen worden aangehouden?

Het is raadzaam het waterhuishouding op het oude peil te handhaven, en dit zo constant mogelijk te handhaven. Er moet zeker geen water opgezet worden.

4. Andere noodzakelijke beheersmaatregelen.

a. Het Zigeunerkamp, dat vlak naast het reservaat ligt betekent een ernstige bedreiging. De bewaker van de Moerputten moet het opnemen tegen de bevolking van het woonwagenkamp. Het is bekend dat deze mensen beschikken over ongeveer 100 vuurwapens. Wanneer deze toestand voortduurt, wordt het terrein wat vogels en zoogdieren betreft, van veel minder belang, daar alles geschoten wordt en naar preparateurs verdwijnt.

Ten spoedigste dient met de betrokken instanties overleg gepleegd te worden om het woonwagenkamp uit de buurt van het reservaat te verwijderen (als dat tenminste er niet in resulteert, dat het naar een ander reservaat verhuist!). Indien dit ongelukkigerwijze niet te realiseren zou zijn, is het van belang de bewaking te intensiveren en vooral een doelmatige en actieve medewerking van politie te verkrijgen.

E. De Dulver (Gem. Sprangkapelle)

1. Eendenkooi met blauwgrasland, schraallanden en elzenbroekbos.

vraag: Hoe het elzenbroekbos te behandelen? Periodiek vellen in zijn geheel?

Gedeeltelijk periodiek vellen en andere gedeelten laten groeien? Welke gedeelten zo behandelen?

2. Grond is zeer moerassig zodat zwaardere bomen gedoemd zijn tot omwaaien.

vraag: Is het noodzakelijk alle gevelde hout af te voeren?
afvoer zeer kostbaar.

Het botanisch beheer van dit reservaat moet in de eerste plaats gericht zijn op het jaarlijks maaien van de schraalland-trilvenen.

Deze zijn in ons land vegetatiekundig uniek! Van deze percelen heeft het RIVON destijds een kaart gemaakt.

Het beheer van het elzenbos biedt de volgende perspectieven:

1. Enkele percelen (de meest centrale delen) aan hun lot overlaten.
2. De percelen aan de rand van het reservaat en langs de schraallanden regelmatig kappen. Voor zover afvoer van het hout mogelijk is, dit ook doen. Daarbij de graslanden zorgvuldig ontzien.
3. Geleidelijk weer uitgraven van petgaten op de plaatsen waar nu broekbos is.

Appendix I.

Entomologisch commentaar op de bezochte objecten

door

W.J. Boer Leffef

1. De Brabantse Biesbosch.

Entomologische aspecten: de betekenis van de grienden in het algemeen die milieus welke onder invloed staan van eb en vloed gradiënten, kan in verband met de onbekendheid ervan nog niet voldoende worden geformuleerd. Gezien de uniformiteit van de begroeiing is niet te verwachten, dat deze milieus van bijzonder belang zijn.

Daarentegen zullen de dijken en de begroeide polders op den duur de waarde van het terrein zeer sterk in positieve zin gaan stimuleren. Reeds nu kan naar voren worden gebracht, dat de *Thalictrum flavum* vegetatie in en om de voormalige polder De Dood van betekenis is door dat de alléén daarop levende zéér locale vlindersoort *Plusia C. aureum* er in aantal door de heer Peerdeman tijdens diens onderzoek is waargenomen. Blijkbaar dus bijzonder gunstige levensvoorwaarden aanwezig.

2. De Kornse Boezem.

Het populieren-bestand met ondergroei van o.m. *Rubus spec.*, *Urtica dioica* en *Impatiens nolimitangere* kan als zodanig een optimaal milieu vormen voor bepaalde soorten, welke zeldzaam, lokaal over het gehele land genomen optreden. Te noemen *Xanthosshoe birriviata* en *Epeshoi capatita*, beide streng gebonden aan *Impatiens*. Uit de praktijk blijkt (ervaringen op de Bannink te Colmschate en te Bingerden) dat het milieu voor deze soorten niet wordt aangetast indien ver doorgevoerde dunning van het bos wordt toegepast, mits het *Impatiens*-bestand geen schade ondervindt, evenmin de rest van de kruiden-vegetatie. Waarbij er op toegezien moet worden dat zowel *Rubus* als *Urtica* niet de boventoon gaan voeren.

Wat betreft de insecten-soorten die dit milieu bewonen, slechts een onderzoek kan positieve gegevens opleveren, voorlopig zijn zij nog in dit terrein onbekend.

Het perceel met wilgenopslag, benevens een rijke vegetatie van o.a. *Ulmaria*, *Thalictrum*, *Galium*, *Eupatorium*, is stellig het waardevolst met betrekking tot de insectensoorten-rijkdom afhankelijk van de botanische gedifferentieerdheid. Naar voren is gebracht dat dit milieu-type aan waarde kan winnen indien aan de randen open plekken zouden worden aangebracht en de paden enige malen worden verbreed. De hierdoor ontstane zonnige en luwe plaatsen zijn in het bijzonder voor dagvlinder-soorten van uitzonderlijk belang. Tevens is de aandacht gevestigd op het aanbrengen van een beschermende struweelzone t.o.v. de rij huizen langs het schraalgrasland op de plaats waar deze nog ontbreekt. Dit met betrekking tot het kunstlicht, dat het terrein bestrijkt en dat op de nachtvlinder-fauna een ongunstige invloed uitoefent. Ook zouden grotere open plaatsen aan de randen van het Populierenbos, vooral langs de oevers, te wensen zijn, terwijl de oeverstroken in het algemeen veel breder genomen moeten worden door de struweelpercelen aan de randen terug te kappen. Entomologisch lijkt de Kornse Boezem een soortenrijk gebied met wellicht zeldzame elementen. Een faunistisch onderzoek is gewenst.

3. Omtrent de Strabrechtse Heide kan slechts naar voren worden gebracht dat stellig in ons land geen interessanter en rijker, correlerend terrein bestaat. Ook met betrekking tot de zuidelijke ligging. Een waardebepalend faunistisch onderzoek is hierbij op zijn plaats. Entomofaunistische gegevens zijn nauwelijks bekend, slechts van het Beuven weet men dat de in ons land zeer zeldzame en praktisch nauwelijks meer tot de Nederlandse entomofauna behorende soort *Epinapterix illirifolia* er voorkomt (Nies). Uit vroegere gegevens (Lev. Nat. o.a.) is voorts nog naar voren te brengen dat dit terrein zeer rijk moet zijn aan Graafwespen en Roofspinnen en dat Mijnspringen het eveneens bewonen! Het is dringend nodig om deze oude gegevens op het terrein te verifiëren met het oog op recreatie in de 1e plaats.
5. De Peel: het betreft een nieuwe aankoop der Liesselse Peel. Stellig meteen aan de Mariapeel correlerende entomofauna. Desalniettemin is ook hier een faunistisch onderzoek gewenst m.h.o. op recreatieve voorzieningen aan de rand. Met betrekking tot het Deurnese kanaal kan gezegd worden, dat dit een bijzonder interessant terrein is waarop entomologische "verassingen" waarschijnlijk zijn. Onderzoek!

6. De Geelders: reeds iets van bekend, doch stellig een onvolledig beeld. Milieu-onderzoek gewenst.

7. De Brand: als vorige, bijzonder interessante gedeelten. Het rapport door de heer Aukema opgesteld naar aanleiding van een door hem gedaan onderzoek is niet meer juist, dit in verband met grondige milieu-wijzigingen, die nadien hebben plaats gehad. (Overgang vochtige milieus naar droge-stuifzand aspecten).

9. De Moerputten: Het waardevolst zijn de blauwgrasland-milieus en de groeiplaatsen van Sanquisorba. Van bijzonder belang is voorts de weg (karrepad) aan de zuidzijde, met een rijke bermvegetatie van o.m. Sanquisorba. Het verdient alle aanbeveling dit weggedeelte aan te kopen om deze vegetatie veilig te stellen. Bewaking! Voor het overige is het gebied een entomologisch terra incognita. Onderzoek urgent!

8. De Dulver: Zeer interessant en rijk terrein, vooral met betrekking tot de rijke groeiplaatsen van Ulmaria, Sanquisorba, Galium en Moerasviool. Welhaast uniek. Onderzoek urgent!

Resumerend: Alle bezochte terreinen waren voor het grootste deel entomofaunistisch en entomotosiologisch volkomen onbekend. De waarde in dit opzicht dus onbepaalbaar. Met betrekking tot ervaringen op min of meer soortgelijke terreinen kan reeds met grote zekerheid naar voren worden gebracht, dat zij waardevolle entomofaunistische bestanden kunnen hebben, waartoe de ligging t.o.v. de grote rivieren bijdraagt (Aictia, Villica, e.d.). Het is om deze redenen van groot belang deze terreinen op korte termijn aan een faunistisch onderzoek te onderwerpen, teneinde dusdanige beheersadviezen te verstreken, dat geen onherstelbare fouten kunnen worden gemaakt! (Zoals zovele in het verleden.)

Appendix II.

Over het algemeen moet gesteld worden dat de bewaking van de bezochte reservaten zeer pover was. Met name is dit het geval op de Strabrechtse Heide en in de Moerputten. Beide reservaten hebben slechts één - overigens voortreffelijke - bewaker, hetgeen veel te weinig is.

Willen de beheerders van reservaten deze hun natuurwetenschappelijke waarde laten behouden, dan dient onvermijdelijk de bewaking geïntensiveerd te worden en wel op zodanige wijze, dat het gedrag en de surveillance van de bewakers een voor buitenstaanders onberekenbaar patroon heeft. Vaste bewakingsroosters of surveillance alleen in diensturen is uiteraard weinig effectief. Het is daarom zaak, voor dit werk de juiste mensen te vinden.